

Józef K r u k o w s k i, *Kościół i państwo. Podstawy relacji prawnych*, Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL 2000², ss. 408.

Problematyka relacji: Kościół–państwo stanowi materię dość subtelną i skomplikowaną, dotyczy bowiem relacji instytucjonalnych między społecznościami odmiennego typu – religijną i polityczną oraz gwarancji poszanowania prawa człowieka do wolności sumienia i wyznania w życiu prywatnym i publicznym.

Publikacja pod powyższym tytułem jest solidną odpowiedzią na zainteresowanie społeczne, z jakim spotkało się jej pierwsze wydanie. Jest to bowiem drugie wydanie, znacznie zmienione i rozszerzone w stosunku do pierwszego.

Sygnalizowana publikacja wyszła spod pióra jednego z najznakomitszych znawców problematyki relacji między Kościołem i państwem, profesora zwyczajnego nauk prawnych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego i Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Jako przedstawiciel Konferencji Episkopatu Polski przy Komisji Konstytucyjnej Zgromadzenia Narodowego i ekspert Komisji Nadzwyczajnej do Rozpatrzenia Projektu Ustawy o Ratyfikacji Konkordatu między Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską wniósł on znaczący wkład do publicznej debaty w sprawie normalizacji stosunków między Kościołem i państwem na etapie transformacji ustrojowych, wiodących od totalitaryzmu komunistycznego do demokracji, a zwłaszcza zaważył na tym, jakie zasady tych relacji zostały wpisane do Konstytucji RP z 1997 r.

W przedmowie do II wydania Autor wskazał przyczyny wprowadzonych zmian w stosunku do I wydania (1993), a mianowicie potrzebę uwzględnienia nowych dokumentów Stolicy Apostolskiej oraz aktów normatywnych określających stanowisko państw wobec Kościoła, zwłaszcza państw Europy Środkowej i Wschodniej. W szczególności dotyczy to zmian, jakie zostały wprowadzone do systemu relacji między państwem i Kościołem w Polsce na mocy Konstytucji RP z 1997 r. oraz Konkordatu między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską z 1993 r. Należy nadmienić, iż w drugim wydaniu omówione zostały także najnowsze regulacje prawne dotyczące tej problematyki, jakie wprowadzone zostały do prawa Unii Europejskiej.

Praca jest podzielona na pięć części, z których każda zawiera własny wątek problemowy.

W części p i e r s z e j, zatytułowanej „Systemy relacji między państwem i Kościołem” (s. 13-84), omówione zostały systemy relacji między Kościołem i państwem, jakie wystąpiły w dziejach ludzkości od pojawienia się chrześcijaństwa w starożytności rzymskiej do czasów współczesnych. Autor charakteryzuje istotne założenia, jakimi kierował się Kościół katolicki w relacji do państw, oraz założenia państw wobec religii i Kościoła, które nie zawsze były zgodne ze stanowiskiem Kościoła. W rozważaniach tych Autor ukazuje ścieranie się dwóch przeciwstawnych koncepcji tych relacji: monizmu religijno-politycznego – najpierw w wersji pogańskiej, a następnie ideologicznej (totalitaryzmy XX w.) – z dualizmem religijno-

-politycznym, jaki został wprowadzony do kultury chrześcijańskiej i ogólnoludzkiej pod wpływem Ewangelii.

W części *d r u g i e j*: „Zasady relacji między Kościołem i państwem w nauczaniu Soboru Watykańskiego II i papieży posoborowych” (s. 85-137) zostały ukazane podstawowe zasady wzajemnych relacji między Kościołem i państwem: poszanowania autonomii i niezależności Kościoła i państwa, gwarancji wolności sumienia i religii w wymiarze indywidualnym i wspólnotowym oraz współdziałania między tymi wspólnotami dla dobra osoby ludzkiej. Autor zaznacza, że zasady te są zbieżne z tymi, jakimi w swej polityce kierują się współczesne państwa demokratyczne.

Część *t r z e c i a*: „Stolica Apostolska w stosunkach międzynarodowych” (s. 139-206) dotyczy relacji między Stolicą Apostolską i państwami oraz organizacjami międzynarodowymi. Autor podkreśla, że spośród wszystkich wspólnot religijnych, jakie istnieją w świecie współczesnym, jedynie Kościół katolicki za pośrednictwem Stolicy Apostolskiej uczestniczy jako pełnoprawny podmiot w stosunkach międzynarodowych, co przejawia się w działalności dyplomatycznej, zawieraniu umów oraz pełnieniu roli mediatora w konfliktach międzynarodowych.

Przedmiot rozważań części *c z w a r t e j*: „Gwarancje wolności religijnej w umowach międzynarodowych” (s. 207-226) obejmuje wykład na temat ochrony wolności religijnej w dokumentach międzynarodowych uniwersalnych i europejskich.

W najobszerniejszej *p i ą t e j* części: „Stosunki między państwem a Kościołem w Polsce” (s. 227-341) omówione zostały dzieje tych stosunków w kolejnych okresach historycznych: w okresie I i II Rzeczypospolitej, w okresie PRL-u i w okresie III Rzeczypospolitej. Lektura tej publikacji może być pomocna w wyrobieniu sobie poglądu co do tego, jaki jest oraz jaki powinien być model tych relacji w Polsce demokratycznej.

Książkę zamykają: aneksy wybranych dokumentów, bibliografia polska i zagraniczna oraz Indeksy: osobowy i rzeczowy.

Należy zauważyć, że omawiana publikacja jest pierwszym całościowym opracowaniem problematyki relacji między Kościołem i państwem w języku polskim. Autor z wielkim zapałem porusza się po badanej materii. Godny podkreślenia jest fakt, iż problematyka tych relacji została ujęta w sposób interdyscyplinarny. W publikacji tej bowiem przedstawiony jest zarówno aspekt doktrynalny, jak i prawny, obejmujący zagadnienia z zakresu kościelnego prawa publicznego, z międzynarodowego prawa publicznego oraz z prawa wewnętrznego różnych państw, a zwłaszcza współczesnego prawa polskiego.

Publikacja Józefa Krukowskiego może być dla czytelnika przewodnikiem, ułatwiającym zrozumienie skomplikowanej problematyki. Jasny, spójny i pogłębiony wykład zawiera bowiem całościowe i zarazem usystematyzowane ujęcie tak ważnej problematyki w życiu Kościoła i państwa. Autor nie pomija żadnej kwestii z tego zakresu, zajmując w wielu z nich własne, dobrze uzasadnione stanowisko. Praca ta jest godna polecenia nie tylko kanonistom i studentom prawa, ale wszystkim zainteresowanym zagadnieniem relacji między Kościołem i państwem.

Krzysztof Orzeszyna
Katolicki Uniwersytet Lubelski